

מצה עשירה בערב פסח

1 תלמוד בבלי מסכת פסחים דף צט עמוד ב

משנה. ערב פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך

2 תוספות מסכת פסחים דף צט עמוד ב

לא יאכל אדם - פירוש אפילו התפלל ומשום מצה כדאמרינן בגמ' דבלא התפלל תפלת מנחה אפילו בשאר ימות השנה אסור כדתנן בפ"ק דשבת (ד' ט:) וא"ת ומה לא יאכל אי מצה אפילו קודם נמי אסור כדאמרינן בירושלמי כל האוכל מצה בערב הפסח כאילו בועל ארוסתו בבית חמיו ואי במיני תרגימא הא אמר בגמרא (ד' קז:) אבל מטבל הוא במיני תרגימא וי"ל דאיירי במצה עשירה דלא אסר בירושלמי אלא במצה הראויה לצאת בה חובתו ואוכלה קודם זמנה אבל מצה עשירה שריא וכן היה נוהג ר"ת.

3 ספר הרוקח הלכות פסח סימן רפ

במנהגים של רבי שלמה מצאתי הוקשו מצה לפסח בפ' בתרא דפסחים צלי אש ומצות מה עשיית פסח מז' ומחצה אף עשיית המצה כן ואכילת מצה הוקש לאכילת פסח דאמר רבא אכל מצה ולא חרוסת לר' אליעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו. ואסור לאכול מצה בערב הפסח דכתיב בערב תאכלו מצות:

4 המאירי על מסכת פסחים דף יג/א

כל האוכל מצה בערב הפסח כבועל ארוסתו בבית חמיו אלא משהגיע איסור חמץ ר"ל משש שעות ולמעלה שמשם ואילך היא כעין ארוסה . . . אכילת מצה בכל היום מכוער הדבר שמשום תיאבון נאמרה וכל שמלא כרסו ממנה פרח תיאבון

5 רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ו הלכה יב

אסרו חכמים לאכול מצה בערב הפסח כדי שיהיה הכר לאכילתה בערב, ומי שאכל מצה בערב הפסח מכין אותו מכת מרדות עד שתצא נפשו, וכן אסור לאכול ערב הפסח מקודם המנחה כמעט, כדי שיכנס לאכילת מצה בתאוה, אבל אוכל הוא מעט פירות או ירקות ולא ימלא כריסו מהן, וחכמים הראשונים היו מרעיבין עצמן ערב הפסח כדי לאכול מצה בתאוה ויהיו מצוות חביבין עליו, אבל בשאר ערבי ימים טובים אוכל והולך עד שתחשך.

6 מגיד משנה הלכות חמץ ומצה פרק ו הלכה יב

אסרו חכמים לאכול וכו'. בהלכות פ' אלו עוברין ירושלמי א"ר לוי האוכל מצה בערב פסח כבא על ארוסתו בבית חמיו והבא על ארוסתו בבית חמיו לוקה. ופי' מכת מרדות מדרבנן. ויש מי שכתב דדוקא לאחר איסור חמץ דהיינו אירוסין דמצה, ומדברי רבינו נראה כל היום:

7 חדושי הר"ן על פסחים דף מט ע/א

והרב אלפסי ז"ל הביא בהלכותיו מאי דאמרינן בירושלמי אמר ר' לוי האוכל מצה בערב הפסח כבא על ארוסתו בבית חמיו והבא על ארוסתו בבית חמיו לוקה, וכתב הר"ז הלוי ז"ל דהני מילי משש שעות ולמעלה אבל עד שש שעות מותר, דבשעת איסור חמץ חיילי אירוסין דמצה, והרמב"ן ז"ל השיב בספר המלחמות ואמר דסוגיא ירושלמית מוכחא דכל היום כולו אסור, וכך היא אמר ר' לוי האוכל מצה וכו' תני ר' יהודה בן בתירא אומר בין חמץ בין מצה אסור, פי' משום דכתיב לא תשחט על חמץ דם זבחי לא תשחט את הפסח ועדין חמץ קיים ומכשיר היה בן בתירא בפסח ששחטו שחרית כדאיתא לקמן בפרק ערבי פסחים (ק"ח א), ר' סימון בשם ריב"ל רבי לא היה אוכל לא חמץ ולא מצה לא מצה מן הדה דר' לוי ולא חמץ מן הדה דר' יהודה בן בתירא, ומקשי רבי תלמידיה דר' יהודה בן בתירא הוה ולא תלמידיה דר' יעקב בר קורשאי כלומר והדבר ידוע שחלוקין עליו חביריו על ר' יהודה בן בתירא וליכא דחייש ליה אלא תלמידיו שחוששין לדבריו, ומתרץ אלא דהוה בכור פי' שנהגו הבכורות להתענות בערב הפסח כדאיתא במסכת סופרים, אמר ר' מונא ר' יונה אבא הוה בכור והוה אכיל, אמר ר' תנחומא לא מן הדא אלא מן הדא דר' אסתניס הוה כד הוה אכיל ביממא לא הוה אכיל ברמשא ולמה לא הוה אכיל ביממא כדי שיכנס לאכול מצה בתאוה, זו היא סוגיא ירושלמית, ואתה למד ממנה שכל היום אסור לאכול מצה, כדקתני עלה בבן בתירא בין חמץ בין מצה אסור שפירושו אסור כל היום, לפיכך היו אומרים על רבי שהיה מתענה בערב הפסח שלא היה אוכל מצה מדר' לוי, אלו דבריו ז"ל, ולדידי מיהא לא איריא, דר' לוי ה"ק שהאוכל מצה בערב הפסח משעת איסור חמץ כבא על ארוסתו למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, ולר' יהודה בן בתירא שאסור לאכול חמץ כל היום אסור גם כן לאכול מצה כל היום כולו, ומש"ה הוה סבירא לן התם דר' לא הוה אכיל חמץ כל היום מדר"י בן בתירא, מצה נמי לא אכיל מדר' לוי, אבל לדידן דלא מתטר חמץ אלא מחצות ולמעלה מדאורייתא א"נ מסוף ארבע

מדברנו, אפשר דמצה נמי לא מיתסרא אלא מהאי זימנא ואילך:

8) בית יוסף אורח חיים סימן תעא

והא דאמרינן בירושלמי האוכל מצה בערב פסח כבא על ארוסתו בבית חמיו. והבא על ארוסתו בבית חמיו לוקה פירוש מכת מרדות כתבוהו הר"ף (טז). והרא"ש בפרק אלו עוברין (ס"ז) והרמב"ם בפרק ו' (ה"ב) וכתב הרא"ש ונראה דדוקא מזמן איסור חמץ ואילך וכתב הר"ן (שם ד"ה גמ' ירושלמי) שכן דעת הרז"ה (טו: ד"ה י"ד שחל) ושהרמב"ן (מלחמות שם ד"ה אמר) השיב עליו ואמר דסוגיית הירושלמי מוכחא דכל היום כולו אסור והר"ן דחה ראייתו והרב המגיד כתב שמדברי הרמב"ם נראה שכל היום אסור:

9) שו"ת רב פעלים חלק ג - או"ח סימן כז

ועל שאלה הב' שרוצה לאכול מצה בליל י"ד, הנה מדברי המג"א ס' תע"א סק"ו מוכח דגם ליל י"ד בכלל האיסור, אך הרב חק יעקב כתב בליל י"ד מותר, וכן מבואר בהר"ן להדיה, וכן משמעו הירושלמי והפוסקים והב"ח, וכ"כ באלהו זוטא, וכן הוא באלהו רבא ע"ש, והרב ערך השלחן כתב דבליל י"ד משמע דמותר, וכ"כ הרשב"ץ ח"ג ס' ר"ס, אבל א"ח אות קי"ד כתב דאסור בלילה וביום, וכן משמע קצת מסי' תמ"ד, וכן דעת המג"א, ועיין טעם הרמב"ן במלחמות היינו שכתב הטעם כיון שביעור חמץ בלילה נעשית לו מצה כארוסה בבית חמיו עכ"ל, מוכח דסבר הרמב"ן, אכילת מצה אסור גם בליל י"ד.

וצריך להבין לסברת המתירין בליל י"ד מה טעם יש בזה להוציא הלילה, מאחר דמדמי לה לכלה דאין להנות ממנה אלא אחר ז' ברכות, ובשלמא יום י"ג מרחק טובא מליל ט"ו, והו"ל כשאר ימות השנה דלית לן בה, אבל ליל י"ד הוא סמוך לזמן החיוב, דלילה ויום יומא חדא אינון ושניהם נקראים יום דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. ונראה דס"ל לא חשיב סמוך אלא שיעור עונה אחת שהוא יום או לילה, וכאשר נמצא גבי נדה דארז"ל חייב לפרוש ממנה עונה אחת קודם וסתה, ואיתא במס' ע"ז דף ע"ו כמה עונה אר"י או יום או לילה, ולכן ס"ל דאין לדמות אכילת מצה בע"פ לבועל ארוסתו, אא"כ אוכלה בעונה הסמוכה לזמן החיוב, מיהו לפי טעמו של הרמב"ן שתלה הטעם בזמן שחל ביעור חמץ הא ודאי דאסור לאכול מליל י"ד, והאי טעמא נראה מסתבר טפי.

10) תוספות רי"ד מסכת פסחים דף צט עמוד ב

שם סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך אלו בכל יום תנן בפ' יציאת השבת עד שיתפלל והכא אע"פ שהתפלל לא יאכל עד שתחשך כתב בעל התוס' וא"ת מאי אריא סמוך למנחה אפ"ל קודם לכן מה יאכל חמץ אסור לאכול מד' שעות ולמעלה ומצה נמי אסורה כדאמרינן בירושלמי כל האוכל מצה בערב הפסח כאלו בועל ארוסתו בבית חמיו ולוקה וכי תימא יאכל פירות א"כ אפילו סמוך למנחה שרי במיני תרגומא כדאמר' בגמר' ואומר ר"י דמצה עשירה וכיוצא בה שרי קודם למנחה ונ"ל שאין אנו צריכין להידחק כל כך דאטו תנא דמתני' דאסור לאכול סמוך למנחה אית ליה דירושלמי לית לי' דאי אית לי' אי אפשר דלא הוה תני לה במתני' דהשתא שאר אכילת אסר משום חיבובא דמצה אכילה דמצה גופא מבעיא אלא ודאי כל קודם דמנחה שרי למיכל מצה ואפילו את"ל דאית לי' מצי למיכל בציקן של גוים שאין בהן שימור דע"כ לא אסר בירושלמי אלא מצה שיש בה שימור הראוי לצאת בה ידי חובה בלילה: [מהדו"ט]

11) רמב"ם פירוש המשניות - מסכת פסחים פרק י

(א) ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם כו' - ... וראוי להרעיב אדם עצמו כדי שיאכל המצה בתיאבון, וזה שמענו אותו מן האכילה אינו אכילת לחם לבדו, כי אין ברשותו לאכול לחם באותה שעה ואסור לנו לאכול מצה יום ארבעה עשר עד שיאכלנה בשעת המצות, אבל מנעוהו לאכול הרבה משאר המאכלים.

12) שולחן ערוך אורח חיים סימן תעא סעיף ב

וקודם שעה עשירית מותר לאכול (י) מצה עשירה. הגה: אבל ו מצה שיוצאין בה בלילה, אסורים לאכול כל יום ארבעה עשר (ר"ן פרק אלו עוברין בשם הרמב"ם והמגיד פ"ו) ... ויש מחמירין שלא לפרר או לשבור המצות בערב פסח, שלא לבא לאכול מהם (מהר"ל), (יז) ואין לחוש גם לזה. מצה שנאפה כתקנה ואח"כ נתפררה ונילושה ביין ושמן, אינה נקראת מצה עשירה ואסורה לאכלה בערב פסח (מהר"י).

13) משנה ברורה סימן תעא ס"ק י

מצה עשירה - היינו שנילושה במי פירות ולהכי מותר לאכול כיון שאין יוצאין בזה ידי מצה בלילה כמבואר בסימן תס"ב ועיין שם במ"ב דאפילו לש במים ועירב בה קצת מי פירות נמי אין יוצאין בה משום מצה כל שטעם מי פירות נרגש בה

מצה עשירה בערב פסח

וא"כ לענין ע"פ מותר באכילה דהוי ג"כ מצה עשירה ועיין שם בס"ד בהג"ה דבמדינות אלו אין נוהגין ללוש במי פירות:

14 שולחן ערוך אורח חיים סימן תמד סעיף א

י"ד שחל להיות בשבת, בודקין ליל שלשה עשר. ומבערים הכל לפני השבת, ומשיירין מזון שתי סעודות לצורך השבת, דסעודה שלישית זמנה אחר המנחה ואז אינו יכול לעשותה לא במצה ולא בחמץ אלא במצה עשירה, וצריך לעשותה קודם שעה עשירית. הגה: ובמדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה, כדלקמן סימן תס"ב סעיף ד' בהגה, יקיים סעודה שלישית במיני פירות או בשר ודגים

15 הערוך השולחן או"ח תמד סק"ה

כ' ע"ד המ"א, ונראה שאין הכוונה לומר שלפי המנהג אין לאכול מצה עשירה גם בע"פ, שאין שום טעם בזה, אלא הכוונה שמכיון שאין מנהג בני אשכנז לאכול מצה עשירה בפסח, ממילא אין מכינים מצה עשירה רק על סעודה שלישית, שאין דרך בני"א לטרוח על מאכל קטן כזה. ומיהו גם אצלינו יכולים לעשות סעודה שלישית במצה מבושלת. והרבה נוהגים לעשות כן.

16 ביאור הגר"א אורח חיים סימן תמד סעיף א

ובמדינות כו' יקיים כו'. דמחלוקת בפוסקים אם דוקא בפת או מיני תרגימא והכריעו כדעת האומרים דוקא פת אבל במקום דא"א יש לסמוך כו' וכמ"ש סי' רצ"א ס"ה ועמ"ש שם וזה יכול לעשות אפי' לאחר שעה עשירית כמ"ש שם ק"ז ב' ודלא כתוס' דהוכחת תוס' דמצה עשירה מותר בע"פ מכח קושייתם מ"ש ע"פ סמוך למנחה כו' ע"ש תוס' דע"פ צ"ט ב' ד"ה סמוך אבל הרמב"ם פי' שם דאירקא וש"ד קאמר דאכילה אסור בהן וכמ"ש בס"י תע"א מעט כו' וכמ"ש ולכן אין נוהגין ג"כ במצה מבושלת וכ"ה בזוהר פ' אמור דסעודה זו נדחית מכל וכל ש"מ דאין תקנה לדבר כלל וכס' דאין יוצאין בסעודה ג' אלא בפת וא"א כלל כנ"ל ועמ"א מ"ש בשם המרדכי וב"ח וכל בו וכן עיקר:

17 תלמוד בבלי מסכת פסחים דף לה עמוד א וב

אמר רבה בר בר חנה אמר ריש לקיש: עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש - אין חייבין על חימוצה כרת. יתיב רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע קמיה דרב אידי בר אבין, ויתיב רב אידי בר אבין וקא מנמנס. אמר ליה רב הונא בריה דרב יהושע לרב פפא: מאי טעמא דריש לקיש? - אמר ליה: דאמר קרא לא תאכל עליו חמץ [וגו'] דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו במצה - חייבין על חימוצו כרת. והא, הואיל ואין אדם יוצא בה ידי חובתו, דהויא ליה מצה עשירה - אין חייבין על חימוצה כרת. - איתיביה רב הונא בריה דרב יהושע לרב פפא: המחהו וגמעו, אם חמץ הוא - ענוש כרת, ואם מצה הוא - אין אדם יוצא ידי חובתו בפסח. והא הכא, דאין אדם יוצא ידי חובתו במצה, וחייבין על חימוצו כרת! איתער בהו רב אידי בר אבין, אמר להו: דרדקי, היינו טעמא דריש לקיש: משום דהוה להו מי פירות, ומי פירות אין מחמיצין.

18 טור אורח חיים סימן תסב

מי פירות אין מחמיצין ורבו בזה הדיעות לרש"י אין חייבין על חימוצה כרת אבל חמץ נוקשה הוי ואפילו במי פירות לבדן אסור ללוש ולרב אלפס אפילו במי פירות עם מים מותר ללוש מליל ראשון ואילך ויש אוסרים ללוש במי פירות עם המים אף מליל ראשון ואילך אבל קיטוף שמקטף בהן העיסה בשעת עריכה מתירין מליל ראשון ואילך ור"י פירש דמי פירות בלא מים אין מחמיצין כלל ומותר ללוש בהן מליל ראשון ואילך אבל בליל ראשון ושני אין יוצאין בהם ידי חובת מצה דהוה ליה מצה עשירה

19 מהרש"א על פסחים דף צט/ב

תוס' בד"ה לא יאכל כו' וי"ל דאיירי במצה עשירה כו' אלא במצה הראויה לצאת כו' עכ"ל. וה"ה דמצי לאוקמא בבציקות של גוים דאינו יוצא בה י"ח כמ"ש התוס' לקמן ויש לחלק דמצה עשירה לאו טעם מצת מצוה היא וש"י משא"כ בצקות ש"ג דטעם מצה היא וק"ל:

20 המאירי על מסכת פסחים דף צט/ב

ויש שואלים ואף כשתפקיע אכילת מצה לתאבון האיך אפשר לו לאכול והלא חמץ ומצה אסורים לו חמץ מן הדין ומצה ממה שאמר בתלמוד המערב האוכל מצה בערב הפסח כבא על ארוסתו בבית חמיו וא"ת במיני תרגימא והלא בזה לא נאסר וכמו שאמרו אבל מטבל הוא במיני תרגימא כמו שיתבאר ותירצו שלא אמרו כבא על ארוסתו אלא במצה הראויה לצאת בה ידי חובתו הא מצה עשירה או בצקות של עכו"ם או של אורז ודוחן לא ובא לאסרם משום מצה למיאבון והוא

הדין אף במיני תרגימא ושלא לאכול מהם אכילה מרובה ושמה תאמר והלא אמרו הקמחים ובצקות של עכו"ם אדם ממלא כרסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה והרי מצה באחרונה על השובע היא ואלמא אתיאבון לא קפדינן זו שנויה במי שאין לו אלא כזית מצה משומרת וודאי צריך לאכלה לבסוף אבל כל שיש לו צריך גם כן שיאכלנה בתחלת סעודה לתיאבון;

21) שו"ת הריב"ש סימן תב

השאלה השלישית: לבאר הירושלמי (רפ"י דפסחים): דאמר רבי לוי: האוכל מצה בערב הפסח, כבא על ארוסתו בבית חמיו. אם האסור הוא לבד במצה השמורה, שהתקין לו ללילה הראשון לצאת בה, או אם לכל המצות שהתקין לכל ימות הפסח? ואם נאמר: שאף בכל מצה קאמר; אם מותר לאכול מצה עשירה, כיון שהיא משונה מכל וכל, בעשייתה ובשמה?

תשובה: הא דרבי לוי, בכל לחם מצה היא, ואעפ"י שאינו שמור מעדן קצירה. שהרי בכל, אדם יוצא ידי חובתו בפסח, ואעפ"י שאמרו בגמרא (פסחים מ'): שמור דלישה, לא הוי: שמור. היינו לכתחלה; אבל בשעת הדחק, יוצא ידי חובתו, אפילו בלקח קמח מן השוק, דלא מחזקינן אסורא. וכן כתב גאון ז"ל, וכ"ש בלקח חטה מן השוק, שזה אפילו לכתחלה יוצא בה, כיון שיש כאן שמור קודם לישא, משעת לקיחה. דמאי דאמר להו רבא (שם), להנהו דמהפכי כיפי: כי הפכיתו, הפיכו לשם מצוה; למצוה מן המובחר קאמר וכיון שבכלם יוצא בדיעבד, ראוי ליאסר: משום ארוסין דמצה. וזהו שאמרו שם בירושלמי: רבי לא הוי אכיל: לא חמץ, ולא מצה. לא מצה, מן הדא דרבי לוי. ולא חמץ, מן הדא דריב"ב. ונראה שם, שהיה מתענה; שהרי אמרו שם טעם אחר: משום דהוה בכור. וא"כ נראה: שבכל מצה אסור. אבל מצה עשירה, מותר; [שהרי אינה ראויה לצאת בה ידי חובתו בפסח, ואין בה משום: אירוסין דמצה. שהרי אין מצה זו ארוסתו], שהרי אינה ראויה להנשא אליו הלילה: שזהו להיות יוצא בה וכ"כ בתוספות. והעידו על ר"ת ז"ל: שכשחל ערב פסח להיות בשבת, היה אוכל סעודה שלישית מצה הנילושה בבצים וכ"כ בספר המצות לר"ם דקוצי ז"ל.

22) שולחן ערוך אורח חיים סימן תסא סעיף ד

יוצא אדם במצה שרויה והוא שלא נימוחה; אבל אם בשלה, אינו יוצא בה.

23) שו"ת יחוה דעת חלק ג סימן כו

וכתב המהרש"א שם, לכאורה היינו יכולים לתרץ עוד, שכוונת המשנה לבצקות של גוים, כלומר מצה שנילושה ונאפית על ידי גוי בפני ישראל, שאין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, כיון שלא נעשית לשם מצוה. אולם יש לחלק ולומר שדוקא מצה עשירה שאין בה טעם מצת מצוה מותר לאוכלה ביום ארבעה עשר, אבל מצה שנעשית על ידי גוי, אף על פי שאינו יוצא בה ידי חובתו, אסור לאכול ממנה ביום ארבעה עשר, כיון שהטעם שלה כטעם מצה גמורה ע"כ. ומבואר מזה שכל מצה שטעמה שוה למצת מצוה, אף על פי שאין יוצאים בה ידי חובה, מפני שלא נעשית לשם מצת מצוה, אסור לאכול ממנה ביום ארבעה עשר. וכן מוכח קצת מדברי התשב"ץ בחלק ג' (סימן ר"ס), שכתב, שכל מצה אף על פי שאינה שמורה משעת קצירה, אסורה בערב הפסח, חוץ ממצה עשירה ע"כ. אולם המאירי בפסחים (דף צ"ט ע"ב) כתב, שלא אסרו בירושלמי אכילת מצה בערב פסח, אלא דוקא במצה הראויה לצאת בה ידי חובתו בפסח, אבל מצה עשירה או בצקות של גוים שנעשו בפני ישראל, מותר לאכול מהם בערב הפסח. וכן כתב רבינו ישעיה מטרנאני... ולפי זה נראה שמצה רגילה שאינה שמורה משעת קצירה, וגם לא נעשית לשם מצת מצוה, ואין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, יש מקום להתיר לאכול ממנה בארבעה עשר בניסן כשיש צורך ושעת הדחק בדבר

24) שו"ת יביע אומר חלק ו - או"ח סימן לט

עמדתי ואתבונן בענין מה שאמרו בירושלמי (ר"פ ערבי פסחים) האוכל מצה בערב הפסח כבא על ארוסתו בבית חמיו, האם מותר לאכול מצה מבושלת או מטוגנת בשמן, או לא.

ועכ"פ לדידן דנקטינן כרוב הפוסקים ומרן הש"ע (בסי' תעא ס"ב) שמותר לאכול מצה עשירה בע"פ, הוא הדין שמותר לאכול מצה מבושלת בע"פ, אפילו נתבשלה בע"פ

25) שו"ת מנחת יצחק חלק ח סימן לו

בנדון לאכול מצות שנאפו שלא לשם פסח בערב פסח שחל בשבת

והעולה מדברי הש"ע ופוסקים ראשונים ואחרונים הנ"ל, אשר מפיהם אנו חיים וכן עמא דבר מדור דורות שלא לאכול שום מצה בער"פ כל היום באין חילוק אם נאפה לשמה או שלא לשמה